

«Сунтаар улугаа (оройуон)» муниципалный оройуон
«Бордоң орто уопсай уорохтодын оскуулота» муниципалный казенний уопсай уорохтодын тэрэлжтэй

Кордуунис:
МХ муниципалитет
атырдах ыйны «___» күнү 2016 с.

«Сонсөнөбүр»
дирекцийн үеэрх чадлыгтар солбуйаданы
Л.Смирнова Смирнова Л.Н./
атырдах ыйны «___» күнү 2016с.

«Бийгэргээбүү»
одоогийн дирекцори
В.Григорьев Григорьев В.Т./
атырдах ыйны «___» күнү 2016с.

«Саха сирийн норууттарын култуурата»
үзэ программата

учуутгал: Петрова Л.Г.

кыллас: 5 километр

Саха Республиктай норууттарын култуураты 5 километра уерэнэр юнитэй, Саха Республиктай Усрабин министерствота
бийгэргээштийн, Др., 2007 сал.

Автордад: М. Т. Гоголева, Р.С. Никитина

керулдлэр часас: 34 час

издэхэгжээбээс: 1 час

	1 чизэндэр	2 чизэндэр	3 чизэндэр	4 чизэндэр
Программаа керулдлэр уопсай чаана				
Фактически мэдэвтэлжүүлж уруулж чаана				
Түүлбатах часас (биричинн гэтгэж ыйлан турган)				

«Сунтаар улууһа (оройуон)» муниципальной оройуон
«Бордоң орто уопсай үөрэхтээһин оскуолата» муниципальной казенной уопсай үөрэхтээһин тэрилтээ

Көрүлүннэ:
МХ муннъабар
атырдьах ыйын «___» кунэ 2016 с.

«Сөпсөһөбүн»
дириектэри үөрэх чааныгар солбуйгаачы
_____ /Спирова Л.Н./
атырдьах ыйын «___» кунэ 2016с.

«Бигэргэтэбин»
оскуола директора
_____ /Григорьев В.Т./
атырдьах ыйын «___» кунэ 2016с.

«Саха сирин норуоттарын култуурата» Үлэ программа

учуутал: Петрова Л.Г.

кылаас: 5 кылаас

Саха Республикатын норуоттарын культурата 5 кылааска уерэнэр кинигэ. Саха Республикатын Уерэ5ин министерствота бигэргэппитэ. Дь. 2007 сыл.

Автордар: М. Т. Гоголева., Р.С. Никитина

керуллэр чаас: 34 чаас

нэдиэлэ5э: 1 чаас

	1 чиэппэр	2 чиэппэр	3 чиэппэр	4 чиэппэр
Программа5а керуллэр уопсай чаана				
Фактически вытыклыбыт уруок чаана				
Туолбатах чаас (бираччинэтийн ыйан турган)				

Былаары сурук

Норуот уйэлэргэ сүпэрт барба баайа – кини национальной культурын уонна искусства буолар. Оттон национальной культурын дээр олохходьнаахха, улэбэхамнаска, ой-сананаа, сиэр-майгы оттунэн атын омуктардан тух да уратыны айбыта-туппута ааттаныан соп.

Саха ыччата кыра сааныттан норуот торут культурын этигэр-хааныгар инэрэн, торообут буруттан силистээх-мутуктаах, толору куттаахсурдээх. Саха норуотун салбыры, ураанхай омугу ууhatар кини буолан тахсыахтаах. Программа сэлгээ 34 чаавын уруокка учуоттанар (нэдиэлэбээ 1 чаас)

Бу урэхтэн сүзэн ылан, аныгы обо мацнайгы иккис сүзүех урэнэр сааыгагаанаан туспа уруок быыытынан билибиннэрэр, урэхтэр – такайар, инэрэр, туттарар туваайылаах «Саха сирин норуоттарын культурын» дээр ааттаах урэхтэр – ийтэр **программа сурун сяала:** киын айылба обото, айылба киын алабата дээр терут ейу саха оботугар туттаран инэрий; тыннаах ситимнэ киллэрий; обо айар кенулун баардыланан – билинэн кенул айар киын буоларыгар кемелэйүү, эдэр киын уйулбатын ууугуннары, иэйиитин сайыннары, норуота тугу айбытын сэргээн – кэрэхсээн, долгуйар – дуоъуйар гына иитии.

Бу сяалы ситиэр инниттэн туруорар **соруктар:**

- Обо киын буолар аналын билинэн баардыланарын ситиин;
- Удьуор тынынын теруттэрин ууугуннары, бигэрэгтий, киппэлээн – чинэтэн, ейдетен биэрий, туттары;
- Идэ биэриитин, айдарыны таба тайанан ууугуннары, аыллан арылларга кеме буолуу;
- Кенул – дъаалы тутан киын быыытынан киылии сайдар (бэйэни салайынар) сатабылыгар сыйыаран ууийүү.

Урэхтэр матырыаал 5 салааба тумуллэр: олох – дъааха культура; итэбэл, сиэр – туом, угэстэр, субэллэр; исторический керуу; билинни культура уонна искусство сайдыыта; хотугу омуктар культуралара.

Сурун тосхол (принцип) – туруорунар сяалы – соругу обо кыабын ийинэн, тус туваайан, баар олохко сыйыаран урэхтэн, обону бэйэтин кытыаран, улэлэтэн, айдаран-туттаран, онортон, туттаран-хаптаран, дъарыгырдан туран ситиин.

Терут культура урэбин кедьууьун сурун бэлиэтинэн, билгэтийнэн, чинчитинэн (критерийнэн) урэнэр обо тобуллабас, сайабас, систабас турукка киирэн урэбин айымнылаахтык ылынан саха буоларынан киэн тутта саныыра, сиэрдээх быыыты – майгыта, терут угзы куннээби олобор кенул еттуунэн тутуяра, айымнылаахтык туттара, ийэ тылынан санаатын сатаан сайа этэрэ, сахалын сайабас туруга, айылгытын, уйулбатын, отуорун олобо оннугар чөл сыйдьара буолар. Маны тэнэ атын омук оболорун кытта сепке, эйэ – дэмнээх, тэцнээх сыйыаны.

Урэнэр кинигэ дээр чопчу ыйыллыбат. Программа ис хоюонугар сеп тубэээр научнай, популярнай, уус – уран литература, хавыаттаран матырыаал туттууллар.

Терут культура урэбэр **обо тус улэтийн керүнэрэ:**

- бэйэ илиитинэн тутан – хабан оноруу, айыы-тутуу;
- истии, аа5ыы, бол5ойуу, сэнээрий;

- кэпсээйн, кэпсэтийн, съэргээйн, съэргэйн;
- анаарын, ейгэ керуу, сахалын толкуйдааын;
- истибйттэн, аахпыттан, олохxo билбиттэн суройуу, толкуй суруга;
- кэтээн керен тумук оноруу, тэцнээйн, ырытын, наардааын, ситимнээйн, чинчийн;
- айар улэ бары керунэ;
- сатаан таба меккуйэн чахчыны билии;
- тургутууларга, курэхтэргэ, керуулэргэ кыттын.

Ол иһин бу предмети уорэхтэргэ манынк тосхоллору (принциптэри) тутуhabыт.

- Норуот культуратын уунэр колуонэбэ ситимин бынта тыыпакка, биир тиһигинэн (системанан) билиннэрийн
- Норуот тугу айбытын «кырааскалан-тупсаран», «Ыраастаан» биэрбэkkэ, хайдах баарынан ыччакка тириэрдии.
- Уорэбэи билинни кэм уустук усулуобуйатын кытта сатаан дьюорэлээн, олохxo, ойго-санааба мындыр (филосовской) сыйыаны ыччакка кордоруу

Сурун болбомто манна уурууллар уерэнээччилэр саха итэбэлин эрэ уерэппэkkэ араас омук культуратын, итэбэлин эмиэ уерэтийн, билиннэрийн буолар. Бу уерэтэн обо тобуллабас, сайабас, систабас буола улаатарын ситиини.

Уерэнээччигэ сурун ирдэбиллэр:

О5о билихтээх, ейдухтээх:

- Саха Республика – Россия Федерациинын быстыспат сорбого буоларын;
- Саха сирин норуоттарын материальний культураларсын;
- Саха сирин норуоттарын духовной культуралара;

О5о сатыахтаах:

- Обо норуот айымнытын хомуйар, суруйар, уерэтэр, чинчийэр идэни баялыахтаах;
- Эбии матырыаал булан аабыахтаах;
- Дьон иннигэр санара, санааны аябастык, толору этэ уеренихтээх;

Ыччат – саха сайдар кэскилэ. Ыччакка айын тыынын инэрдэхпитинэ, саха инникитин дабаны саха буолан сайдар кэскиллэнэр. Национальный культура – киын аймах барытын баайа. Норуот олохxo – дъянахха, улэбэ – хамнаска, ей – санаа, сиэр – майгы, еттүнэн атын омуктартан тухоулатытын айбыта – туппута барыта ааттанар.

5 кылааска календарнай – тематический барыллааын былаан.

№	Уруок тиэмэтэ	чаана	Кунэ-ыйя	Буолбут кунэ	О5о тугу билиэхтээ5э	Учууталга кеме литература
	1 чиэппэр					
1	Норуот культурын 1 салаа. Саха Республика – Россия Федерациятын быстыспат кор5ото	1	05.09.			
2	Россия Федерацията	1	12.09.			
3	Россия куората – Москва	1	19.09.			
4	Саха Республика	1	26.09.			
5	Дьокууский – Саха сирин киин куората	1	03.10.			
6	Саха сирин айылбата	1	10.10.			
7	Саха сиригэр олохтоох омуктар	1	17.10			
8	Россия абыйах ахсааннаах норуоттара	1	24.10.			
9	Тумуктуур урок	1	31.10.			
	2 чиэппэр. 2 салаа. Саха сирин норуоттарын материалнай культуралара					
10	Саха сирин норуоттарын олохторун укулаата	1	14.11			
11	Xahaайыстыба салаалара	1	21.11			
12	Тыа сиригэр олох-дъявах	1	28.11			
13	Таба иитийтэ	1	05.12.			
14	Бултааын	1	12.12.			
15	Балыктааын	1	19.12.			
16	Ийэ айылбаны харыстыахха	1	26.12.			
	3 чиэппэр.					
17	Уруу аймак сыыланнара. Дыиэ кэрэгэн	1	16.01.			
18	Дыиэ кэргэццэ обону иитии	1	23.01.			
19	Дыиэ-уот	1	30.01.			
20	Бийги дыиэбит.	1	06.02.			

21	Саха сирин норуоттарын оонньуулара. Оонньуурдар.	1	13.02.			
22	Илии-атах оонньуулара	1	20.02.			
	3 салаа. Саха сирин норуоттарын духовной культуралара					
23	Норуот муудараа. Мильтэр.	1	27.02.			
24	Ытык кэрэ сирдэр	1	06.03.			
25	Кун-дыш эргиирэ. Халандаар. Кээмэйдэр	1	13.03.			
26	Билгэлээчин. Кээмэйдэр.	1	20.03.			
	4 чиэппэр					
27	Саха сирин норуоттарын фольклора. Остуоруйалар.	1	03.04.			
28	Былыргы сэвэннэр, легендэлэр	1	10.04.			
29	Эпический айымнылар	1	17.04.			
30	Фольклор кыра жанрдара	1	24.04.			
31	Норуот музыката	1	01.05.	08.05.		
32	Норуот уцкуулэрэ	1	15.05.			
33	Норуот угэстэрин харыстааын.	1	22.05.			
34	Быраавынныктар	1	29.05.			